

Toimetuselt

*Madjarite jumalale
vannume,
vannume: ei enam orjust
kanna me!*

Need Sándor Petőfi saja aasta tagused read kõlasid 1956. aastal sama pühalike ja kirglike nagu kirjutamise ajal. Luule ja revolutsioon. Selleski Tunas jagub luulet nii algusse kui ka keskele. Ning arvustusteelse osa lõpetab Betti Alveri 1955.–1956. aasta päeviku esimene pool. 1956. aasta ise aga inspireeris nii mõndagi eestlast luuletama.

See oli aasta, mil lootused kerkisid, et koheselt kuhtuda. Nikita Hruštšov mõistis salajases kõnes Stalini hukka, peale tulid Poola ja Ungari sündmused ning Suessi kanali pärast läks sõjaks. Idaeurooplaste jaoks oli aasta kulminatsioon oktoobris, aga juba novembris voolas Budapestis veri. 1956. aasta oli suurte reetmiste aasta, sealjuures reetsid nii Ida kui ka Lääs. Hruštšovi-aegne NSV Liit polnudki teab kui palju inimlikum kui Stalini-aegne. Ja kuigi Jugoslaavia diktaator Jossip Broz-Tito ülistas Ungari revolutsiooni kõrgpunktil Pulas peetud kõnes rahvast, kes paljaste kätega asub võitlusse, peaasi, et olla rahvuslikult sõltumatu, oli ta tegelikult selleks ajaks juba sellesama Ungari rahva reetnud. Ja kui Budapesti raadio kutsus maailma appi, siis tegusid Lääne poolt ei järgnenud. Ungarlaste endi hulgast oli kohe võtta reetur János Kádári isikus, Poolas läks aega, kuni Władysław Gomułka režiim mandus kuuekümnendate teisel poolel üheks Ida-Euroopa tagurlikumaks.

Võib-olla pole kommunistlike režiimide puhul õige erilisest reetlikkusest rääkida, sest reetlikkus on juba nende olemuses. Hruštšov reetis küll Stalini ja oma endised kaasvõitlejad, mitte aga stalinismi ja reetlikkust ennast. Põhjalikumalt kirjutab sellest, mis toona toimus, Tõnu Tannberg. Kui Kodu-Eestis oli võimatu ennast avalikult väljendada, siis Välis-Eesti seisukoha annab edasi Heinrich Laretei 1957. aasta kirjutis, mille Tuna uuesti ära trükib.

Siiski kannab enamik 1956. aasta kohta käivat selles Tunas mälestuste pitserit. Kõige ehedamad on neljateistkümneaastaselt Ungari ülestõusu mahasurumise järel Läände põgenenud ja Saksamaal ajaloodoktoriks saanud Csaba János Kenézi mälupildid. Ei ole aga ka pelk juhus, et just sel aastal algas Enn Tarto aastakümnetepikkune vanglasaaga.

Aga Tunas on ka muud. Tänasele õpetlikke paralleele pakkuv on artikkel baltisaksa kooli- ja kultuurielust sõdadevahelises Eestis. Veel publitseerib Tuna dokumendi Saksa okupatsiooni ajast 1943. aastal, milles tundmatuks jääv autor tuleb välja ettepanekutega teha okupatsioonirežiim eestlastele meelepärasemaks. Õnneks jäid need uitmõteteks ja nii võime olla õnnelikud, et ühtki eestlast natsiparteisse ei värvatud.

Ott Raun